

РАЗУМОВАЕ ВЫХАВАННЕ Ё НАРОДНАЙ ПЕДАГОГІЦЫ МАЗЫРСКАГА ПАЛЕССЯ

Сычова І.С.

(УА МДПУ імя І.П.Шамякіна, Беларусь)

У народнай педагогіцы Мазырскага Палесся сур'ёзную ўвагу ўдзялялі разумоваму выхаванню, што заключалася ў клопаце бацькоў аб інтэлектуальным развіцці дзяцей, удасканаленні памяці, лагічнага мыслення, фарміраванні пазнаваўчых інтарэсаў і схільнасцей. Змест разумовага выхавання быў накіраваны не толькі на засваенне традыцыйнай сумы ведаў, гаспадарчых, бытавых уменняў і навыкаў, але і на агульнае развіццё асобы: перадачу вопыту працоўнай дзейнасці і чалавечых зносін, разуменне разнастайных жыццёвых з'яў.

Клопат пра разумовае развіццё пачынаўся яшчэ да нараджэння дзіцяці і абапіраўся на ўзаемасувязь маральнага і разумовага выхавання. Па народных перакананнях, здаровыя, разумныя дзеці нараджаюцца ў бацькоў не проста фізічна моцных, а тых, якія прытрымліваюцца правіл народнай маралі. Родавыя, сямейныя грахі – сур'ёзная перашкода для

нараджэння здаровых дзяцей. Адпаведна пры добрай спадчыннасці і пры ўмове захавання бацькамі норм народнай маралі, увасобленай у шэрагу рэгіянальных перасцярог, дзеці народзяцца разумнымі і здаровымі.

Цяжарным паўсюдна забаранялася падстрыгаць валасы, каб не адрэзаць розум або язык (мову) дзіцяці. Валасы цесна звязваліся з разумовым развіццём, здароўем, лёсам, адыгрывалі важную ролю пры змене сацыяльнага статусу: першая стрыжка дзіцяці ў гадавалым узросце, абрад пострыгу ў княжацкім асяроддзі, продаж касы нявесты.

Існавала перакананне, што розум і ўменне прыгожа, складна гаварыць – узаемазвязаны. Дэфекты вымаўлення – паказчык невысокага разумовага развіцця: “Які розум, такая і гаворка”. Адпаведна зычны голас сведчыць аб здароўі, удачы, розуме.

Цанілася добрая памяць, паколькі традыцыйная культура рэгіёна заснавана на запамінанні, вуснай перадачы. У мясцовых гаворках ужываюцца словы “памець”, “пам’яць”, “пам’ятаць”, “помніць”, “паметліву”. Існавалі шматлікія спосабы забеспячэння разумовага развіцця. Асабліва баяліся пэўнымі дзеяннямі выклікаць страту памяці або “зашыць памяць” дзіцяці: “Трэба добра глядзець, што б дзіця не ўдарылася цеменем, бо пам’яць у яго прападзе”. Універсальным сродкам для захавання псіхічнага, інтэлектуальнага здароўя дзяцей ранняга ўзросту лічыўся сон.

Для народнай педагогікі Мазырскага Палесся характэрна досыць ранняе праяўленне клопату аб фарміраванні інтэлекту дзіцяці. Народныя кумулятыўныя казкі, дзіцячыя песні і забаўлянкі не толькі знаёмяць з побытам, але і дапамагаюць зразумець прычынна-выніковыя сувязі паміж разнастайнымі рэаліямі жыцця. Варыянты забаўлянак “Сарока-варона”, “Ласачка” запісаны ў розных населеных пунктах Мазыршчыны. Для іх характэрна прысутнасць элементаў гумару, эмацыянальнасць, павучальная скіраванасць.

Разам з тым на Мазырскім Палессі існавала ўстойлівае перакананне, што розум дзіцяці недастаткова развіты: “У дзіцяці дзіцячы й розум”. Дзяцей да ўзросту 5–7 гадоў лічылі несвядомымі, неразумнымі: “Якія годы, такі й розум”. Гэта пацвярджае звычай захоўвання пупавіны, якую давалі дзіцяці, каб яно магло “развязаць” памяць або розум: “Пупочак, што аставаўся, хранілі, а як у школу дзіця ішло, то трэба пупок развязаць, то і памяць развяжаш”.

Народныя загадкі – эфектыўны сродак разумовага выхавання, свайго роду традыцыйны тэст інтэлекту. У мясцовых загадках закранаюцца філасофскія пытанні жыцця і смерці, долі і нядолі, сумлення, шчасця і гора: “Што люблю – не куплю, чаго не любіш – не прадам” (маладосць не купіш, старасць не прадасі). Загадкі актывізуюць памяць, назіральнасць, уяўленне, вучаць дзяцей знаходзіць падобнае ў аддаленых прадметах і з’явах. Выхаваўчыя традыцыі Мазырскага Палесся ўтрымліваюцца ў

загадках сямейна-побытавай тэматыкі: “Чатыры чатырначкі, пятая – лубеначка, шостая – жывеначка” (дзіця ў калысцы).

Падлеткам давалі арыфметычныя веды, вучылі лічэнню пры дапамозе рысак, гарохаў, бабоў ці фасолін. Развіццю матэматычных здольнасцей спрыялі мудрагелістыя народныя задачы-загадкі: “Ішло сем баб, у кожнае бабы па сем кіёў, на кожным кію па сем сукоў, на кожным суку па сем кашалёў, у кожным кашалю па сем кошкаў, у кожнае кошкі па семера кацянят. Сколькі ўсяго будзе?” Рашэнне падобных задач фарміравала цікавасць да інтэлектуальнай дзейнасці, садзейнічала павышэнню разумовай культуры: “Ляцела сто гусей, аж ідзе чалавек дай кажа: – Здаровы, сто гусей! – Здароў, чалавеча, – кажуць, – калі б нас яшчэ столькі, да яшчэ палавінка етаго, да яшчэ чвортка етаго і ты з намі, дак тагды б было нас сто”.

Сацыялізацыя моладзі адпавядала ўзросту, інтэлектуальнаму развіццю: “ – Мой хлопец хоць малы, да ўжэ цяміць, чаго трэба наўчыцца, што б быць добрым хадзяінам. / – І мой меншы трохі цяміць, серадольшы ўжэ багата чаго ўмее рабіць, а большы, то ўсё знае”.

Разумовая самастойнасць падтрымлівалася: “Той, хто ўсіх слухае, не навучыцца і дровы калоць”. У выхаванцаў фарміравалася крытычнае мысленне: “Людзей слухай, а свой розум май”, “Век чужым розумам не пражыць, а трэба і свой мець”.

Высока ацэньваўся прыродны розум: “Не даў бог розуму, то і каваль не скуе”, “Рукі да работы, ногі да ахвоты, галава да ўсяго”. Аднак не адмаўлялася магчымасць “узятца за розум” – адумацца; падкрэслівалася неабходнасць “набрацца розуму”, жыццёва-практычнага вопыту, навучыцца: “Хай бу ты пашоў аб людзей поцёрса, розуму набраўса”, “Навука не ходзіць па лесе, а ходзіць па людзях”. Адзначаецца, што загартоўваюць чалавека найперш жыццёвыя выпрабаванні: “Бяда дакучыць, тады чалавека розуму навучыць”, “Тагды чалавек розуму набярэ, як свая вош укусіць”.

Лічылася, што навучанне эфектыўна толькі пры пэўным узроўні разумовага развіцця і падмацаванае асабістым жаданнем выхаванца: “Добра даць спосаб за жывою галавою”, “Дурня вучыць – толькі гнабіць”. Палешукі перакананы: калі няма розуму ў галаве, сэнсу і лагічнасці (“тоўку”) у гаворцы, то не будзе і спору ў працы: “У чыёй гаворцы няма тоўку, той бэз тоўку і ўсё робіць, бо сам кругом бэзтаўковы”.

Акрамя паняцця “розум” для характарыстыкі разнастайнай інтэлектуальнай дзейнасці ўжываюцца наступныя лексемы: “клёк” (“нема клёку” няма развагі, розуму ў галаве); “панталык” (“збіць з панталыку” – страціць паслядоўнасць у разважаннях і дзеяннях); “глузд” – розум, здольнасць разумець: “На мой глузд, то я не жыла б з ім”); “самовіты”, “самовіты чалавек” – самастойны ў думках і ўчынках, “несамавіты” –

адпаведна наадварот; “цікаву” – у значэнні мудры, панятлівы; “хітры” – у значэнні кемлівы, дасціпны; “скеміць” – зразумець.

Шырока ўжываюцца паняцці “дурэнь”, “дурны” – чалавек, інтэлект якога абмежаваны ад нараджэння: “Дурань дурнем родзіцца і дурнем памірае”. Паступова ўзмацняючы гэту якасць, кажуць: “дуроваты”, “дурніло”, “вялікі дурань”, “дурніла”, “дурнішча”; ідыёт – “бажавольны”.

Палешукі адрозніваюць недахоп розуму ад прыроды: “Лоб што лапата, а ума не багата” і па прычыне маладосці, адсутнасці жыццёвага вопыту: “Дурны, бо яшчэ малады”. Можна назірацца і часовая адсутнасць розуму, выкліканая хваробай, псіхалагічнымі прычынамі: “Калі маці дурненькая?/ – Тагды, калі яе дзіцятка маленькае”. У народнай гаворцы “дурны” – гэта і дрэнна выхаваны, не здольны зразумець законаў народнай маралі, без прымусу паводзіць сябе адпаведна грамадскім патрабаванням: “Разумнае дзіця баіцца гразы, а дурное – лазы”.

Адметнасцю традыцыйнага выхавання з’яўляецца фарміраванне ўяўленняў аб ідэальнай асобе ад супрацьлеглага, з дапамогай камічнага, метадам асуджэння і высмейвання, што патрабуе і ад дарослага, і ад дзіцяці пэўнага ўзроўню інтэлектуальнага развіцця. У прыказках і прымаўках трапна высмейваюцца асабістыя і чужыя недахопы, найперш лягота: “Сем лет прала, сем лет ткала, тры дні шыла, а да абеду знасіла”. Схільнасць да іроніі і самаіроніі характарызуюць мясцовыя жарты і анекдоты: “Манька, калінка, а ці мыешся ты? /Мыюся, мыюся. /А дзе? У рэчцы, каласок. /А зімой жа? /Дак колькі тае зімы!..”. Славу беларускага Габрава маюць палескія вёскі Вялікія і Малыя Аўцюкі ў Калінкавіцкім раёне.

З павагай адносіліся палешукі да ведаў, навукі: “Вучоны водзіць, а нявучаны за ім услед ходзіць”. Калі нараджалася дзіця, то яму і бацькам жадалі: “Каб свой розум і навукі далі сыну сілу ў рукі”. Запісаны замовы, накіраваныя на паляпшэнне вучобы. Але не ўхвалялася адукацыя без разбору і практычнага прымянення (“Паляшущая лаціна”, “Аб хлопцу вельмі разумным”). Каштоўнасць мае не столькі адукацыя, начытанасць, колькі здаровы практычны розум – “рассудак”, здольнасць правільна ацаніць сітуацыю або інтэлектуальна-маральны ўзровень чалавека і яго ўчынкаў. У першую чаргу фізічная, земляробчая праца разглядалася палешукамі як істотная для чалавека. Разумовая праца ў пэўнай ступені недаацэньвалася, што часткова захоўваецца і да нашага часу.

У народнай педагогіцы Мазырскага Палесся інтэлектуальнае развіццё не мае ўзроставых абмежаванняў, разумеецца бесперапыннасць гэтага працэсу: “Век жыві, век вучыся, а дурным памрэш”. Даследчыкі адзначаюць, што ў большасці мясцовыя жыхары маюць добрую памяць, прыродны, практычна-скіраваны розум, схільны рабіць абагульненні, якія заснаваны на багатым жыццёвым вопыце.

Такім чынам, разумовае выхаванне ў народнай педагогіцы Мазырскага Палесся вызначаецца клопатам аб нараджэнні здоровага дзіцяці, развіццём памяці і мыслення сродкамі фальклору, перадачай разумення сутнасці жыццёвых з’яў ад старэйшых малодшым.

Літаратура:

1. Беларускі фальклор у сучасных запісах : традыцыйныя жанры : Гомельская вобласць / уклад. В.А. Захарава [і інш.]. – Мінск : Універсітэцкае, 1989. – 384 с.

2. Касько, У.К. Палескі дзівасіл : бел. нар. прыказкі, прымаўкі, выслоўі : са скарбніцы А.К. Сержпутоўскага / У.К. Касько. – Мінск : Выш. шк., 2005. – 383 с.

3. Мазыр 850 год : у 3 т. / уклад., сістэм., тэксталаг. праца, уступ. арт., рэдаг. В.С. Новак [і інш.]. – Гомель : КВПУП “Сож”, 2005. – Т. 3 : Спрадвечнай мудрасці скарбонка : сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра. – 296 с.

4. Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч ; уклад., прадм. У. Васілевіча ; пер. з пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2004. – 672 с.

5. Тураўскі слоўнік : у 5 т. / склад. А.А. Крывіцкі [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982 – 1987. – Т. 1 –5.

МГПУ ИМ. И.П. ШАМЕШКА